

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет української філології та журналістики
Кафедра української мови

Дипломна робота
магістра

з теми:

**ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АНАЛІЗ ЕЛЕМЕНТІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ІДЕНТИФІКАЦІЇ В МОВІ ТВОРІВ ПАВЛА ГЛАЗОВОГО**

Виконала:

студентка 2 року навчання освітнього
ступеня «магістр» групи Ukr1-M20z
спеціальності 014 Середня освіта
(Українська мова і література)

Гніда Джоанна Іванівна

Керівник:

Марчук Л.М. доктор філологічних наук,
професор кафедри української мови

Рецензент:

Гудима Н.В., кандидат філологічних
наук, доцент кафедри теорії та методик
початкової освіти

Кам'янець-Подільський – 2021

Зміст

Вступ.....	3
Розділ 1. Теоретичні засади дослідження okazіональної лексики в ідіостилі письменника.....	13
1.1. Суперечливість поглядів на проблему okazіонального словотворення.....	13
1.2. Проблема okazіоналізмів з погляду новизни сприйняття та індивідуально-авторського вживання.....	20
1.3. Гумористичний дискурс Павла Глазового: до проблеми національної ідентифікації.....	20
Висновки до першого розділу.....	34
Розділ 2. Експресивна своєрідність okazіоналізмів Павла Глазового.....	35
2.1. Ономасіологічні та характеристичні функції okazіональних експресем.....	35
2.2. Експресивність okazіоналізмів відфраземного творення.....	39
2.3. Актуалізація морфологічних засобів експресивності.....	43
2.4. Стилiстична скерованість складних новотворів.....	48
2.5. Контаміновані okazіоналізми.....	50
2.6. Ментальні риси українців в контексті гумористичного дискурсу.....	52
Висновки до другого розділу.....	58
Розділ 3. Методика лексикографічної роботи на заняттях з мовознавчих дисциплін.....	61
Висновки до третього розділу.....	69
Висновки.....	70
Список використаної літератури.....	79
Лексикографічні джерела.....	85
Список використаних джерел.....	86

ВСТУП

Сьогодні на загальному лінгвістичному тлі виділяються праці, присвячені студіюванню проблем, скерованих на виявлення ролі мовної особистості в дискурсах різних типів, зокрема на вивчення комунікативно-прагматичних аспектів діяльності адресанта й адресата. Кожен тип інституційного дискурсу потребує специфічного дослідницького підходу з огляду на його текстотвірні параметри та текстово-дискурсивні категорії, що мають різний ступінь релевантності для мовця і слухача.

Антропоцентрична когнітивно-дискурсивна парадигма зумовлює переорієнтацію сучасних лінгвістичних досліджень на людину, нові вимоги передбачають вивчення мови не тільки з позицій її структурованості, а й у контексті реальної комунікації. Така концептуальна доктрина пропонує досліджувати дискурс як вияв специфічних ознак людини та особливостей її впливу на комунікативний процес. У цьому ракурсі людина як суб'єкт мовлення здатна формувати тексти і дискурси різного функційного напрямку та стильової належності.

Сучасним дослідженням проблем дискурсу притаманні різнобічні спрямування, які торкаються категорійної системи теорії дискурсу, вивчення жанрових особливостей його реалізації та ін. У більшості наукових розвідок дискурс розглядають у розрізі його результату – тих текстових утворень, через які встановлюють увесь ситуативно-комунікативний арсенал засобів реалізації комунікативних стратегій і тактик учасників спілкування, їхніх рольових особливостей, вербалізації/невербалізації відповідних комунікативних настанов. У наукових працях дослідники прямо чи побіжно торкаються питання внутрішнього навантаження дискурсу через розкриття специфіки його структурних складників. Інтенсивне вивчення індивідуального словотворення в останнє десятиліття послужило основою для вироблення самостійного спеціального погляду на розв'язання цієї

проблеми – лінгвостилістичного. Вивчення авторських неологізмів поставило перед вітчизняними і зарубіжними дослідниками-лінгвістами такі питання:

а) індивідуально-авторські утворення як стилетвірний засіб у системі поетичної мови (В.М.Русанівський 1988; С.Я.Єрмоленко 1977, 1978; А.П.Коваль 1978; В.А.Маслова 1999);

б) функції авторських неологізмів у художніх текстах різних жанрів і в поетичній системі окремих майстрів слова (В.С.Ващенко 1958; О.Г.Ликов 1976; Н.М.Сологуб 1991; Т.К.Черторизька 1981; Г.О.Винокур 1991; Г.М.Колесник 1976);

в) місце авторських неологізмів серед інших типів нових слів національної мови (В.П.Ковальов 1991; В.А.Чабаненко 1993; А.В.Горелкіна 1999; О.А.Стишов 2001; Д.В.Мазурик 2000);

г) вплив взаємовідношень між різними типами нових слів на розвиток лексичної та словотвірної системи мови і на мову в цілому (М.М.Пилинський 1976; В.М.Виноградова 1974; Л.П.Дідківська, Л.О.Родніна 1972; О.О.Земська 1992; І.С.Улуханов 1996; Л.О.Белей 1997).

Для розв'язання цих завдань, безперечно, необхідне теоретичне узагальнення процесів індивідуального словотворення, яке стане можливим лише тоді, коли, по-перше, буде проведено аналіз словотворення сучасних письменників окремо, а також цілих груп авторів у синхронному зіставленні, по-друге, у зіставленні з подібними явищами в інших стилях, у тому числі й розмовному, де найбільше виявляється ця словотвірна тенденція.

Увагу дослідників привертає індивідуальний стиль П. Глазового; письменник увійшов в історію сучасної української літератури кінця ХХ – початку ХХІ століття як експериментатор, чия художня творчість відзначається постійним прагненням до новацій у галузі художнього слова. Однак словотворення відомого сатирика на сьогодні взагалі не було предметом спеціального вивчення.

Актуальність нашого дослідження зумовлена якісними особливостями і кількісним складом індивідуально-авторських утворень у мовному стилі Павла Глазового.

Павло Глазовий належить до тих письменників, які відчувають творчу потребу виходу за межі мовного стандарту. Його погляд на індивідуально-авторський експеримент у галузі мови втілюється в контексті в особливому поєднанні слів, мов, нормованих і жаргонних слів. Звичайно, використовуючи ненормативне як стилетвірний засіб, письменник повинен мати добрий естетичний смак, відчуття міри, відчуття характерних рис національної мови в усіх її соціальних, територіальних і часових видозмінах. Творчу постать Павла Глазового визначають, зокрема, його естетичні, моральні, інтелектуальні цінності, проєктовані на все стильове й жанрове багатство літературної мови.

Письменник має свої погляди на збагачення сучасної літературної мови. Його обурює безвідповідальне ставлення до слова, «стилістична убогість» тих, хто «прекрасну українську мову так щедро збагачує, сміливо вводячи в неї слова, що не снилися й великому Шевченку: буя, мрево, рвійний, завше, покіль, відтак, котрий, сливе» [ВЗР, с. 273].

Виняткового значення у письменницькій роботі Павло Глазовий надає пошукові виразного слова; він непримиренно ставить до випадкового, несуттєвого, безвиразного в мові і у житті Української держави:

*На екрані голубому
Виступа мужчина,
А за ним – великі букви:
«НОВА УКРАЇНА».
Після нього – другий, третій
З жаром молодецьким
Викладають кислі мислі
Суржиком донецьким...
Ні новою. Ні старою*

Звать її негоже.

Вас не стане

ї нас не буде

В цім безладнім світі,

А Земля її нестиме

На своїй орбіті.

Що для неї колотнеча

Ваша політична?

Ви тут гості тимчасові.

Україна – вічна!(2, с.36).

Виділяючи відносну самостійність лексичного рівня мови, Л.М.Васильєв розглядає okazіональне слово- і формотворення «як такі ситуації, при яких деякі означувані «семемами» не відтворюються, а створюються нашою свідомістю в процесі мовно-мисленнєвої діяльності (так би мовити, *ad hoc*), і для їх вираження ми змушені створювати також нові означальні (оказіоналізми) або використовувати старі означальні в новій функції» [Васильєв 1990, с. 58]. Саме тому і новотвори, які функціонують у художніх текстах, і загальноновживані слова, які набувають нових мотивацій, виправданих і зрозумілих тільки в певній мовленнєвій ситуації спілкування, слід розглядати як okazіоналізми (від лат. *occasionalis* – випадковий). Основною функцією таких утворень є «номіналізація мотиваційних суджень» [Виноградова 1984, с. 157]. Іншими словами, у контекстному оточенні лексема збагачується додатковими відтінками, прирощеннями смислу, які містить у собі «оказіональне мотиваційне судження».

Г.О.Винокур, досліджуючи природу потенційних слів, кваліфікує останні як такі, «яких фактично немає, але які могли б бути, якби того захотіла історична випадковість» [Винокур 1991, с. 327]. Наводячи приклад потенційного слова китиха (за аналогією до слониха), дослідник співвідносить його з природнім новаторством, «тому що воно імітує реальну історію мови, створює факти мови хоч і небували, нові, але все ж можливі, а

нерідко і реально відшукувані в яких-небудь особливих галузях мовного вживання: в давніх документах, в діалектах, в дитячому мовленні тощо» [Винокур 1991, с. 328].

Оскільки статус потенційного слова ще не визначений остаточно, у своїх дослідженнях будемо використовувати терміни «оказіоналізм» і «потенційне слово» як тотожні, позначаючи цим умовно, з певними застереженнями, різну міру вияву експресивності (оказіоналізм – сильний вияв експресивності, потенційне слово – слабкий або помірний).

Дотримуючись поглядів В.В.Лопатіна (1973) та Н.М.Сологуб (1991), вважаємо доречною думку про те, що і «потенційні слова» несуть у собі частину новизни, їх не завжди відрізняють від індивідуально-авторських, бо обидві групи утворюються okazіонально (в момент мовлення)” [Сологуб 1991, с. 78]. Потенційні слова відрізняються від звичайних узуальних і навіть від okazіональних прозорістю словотвірної структури та високим ступенем словотвірної подільності, тоді як звичайні та okazіональні слова можуть мати різний ступень словотвірного членування.

На наш погляд, будь-яка інтерпретація, «скелетування» виражальних засобів, вилучення їх із контексту (особливо метафори і okazіоналізму), шкодить самій метафорі і okazіоналізму, нівелює їх експресивні властивості, тобто «перекреслює» ті стилістичні настанови, якими керувався автор у пошуках додаткових засобів емоційно-експресивного впливу на читача (слухача). Загальноновизнаною є думка про те, що функціонування okazіоналізмів у художніх текстах більшою мірою зумовлюється експресивними, а не номінативними настановами. Підтвердженням цього є новотвори П.Глазового: Якщо і третім Льоня буде, перейменуєм на Луя І будемо Луїв тягти До десяти чи двадцяти(2, с.154).

Отже, слід визначити терміни, які найповніше передають суть позначуваного поняття, а також мають достатньо тривалу традицію вживання. Поняття «оказіоналізм» застосовуємо до новотворів, новизна звучання (значення) яких безсумнівна і відповідно супроводжується

помірним або сильним виявом експресивності. Терміном «потенційне слово» позначаємо в основному новотвори, побудовані за традиційними моделями, які мають слабкий вияв експресивності (поняття слабкий, помірний та сильний вияв експресивності ввів В.А.Чабаненко, 1993).

На нашу думку, індивідуально-авторськими новотворами слід вважати також ремінісценції, тобто натяки на твори інших авторів, які у новому контексті набувають нових значень, ускладнюються метафоричною двоплановістю тощо. У зв'язку з тим, що ремінісцентні утворення містять у собі натяк на першоджерело, вони зберігають у собі і його семантику, але тільки певною мірою, частково.

*У столиці злотоглавій
Всюди продається
Непристойна газетьонка,
Що «Бульваром» зветься (2, с.95).
Або пор.:
ВЕСЕЛІ ГУСИ
Росла собі Дуся
Та й виросла Дуся,
А тій Дусі фортеп'яно
Купила бабуся.
Тепер ота Дуся
Ввечері і рано
Все співає й виграває
На фортепіано.
Грає-виграває
Ще й співає Дуся:
-Білі у бабусі
Два вєсьолих гуся!
Один сєрий. Другой бєлий,
Два вєсьолих гуся!*

*А стіна в квартирі
Не товста, тоненька,
У сусіда у Демида
В голові дзеленька.
Раз Демид промовив:
-Вийду та пройдуся,
Та заріжу по дорозі
Два весьолих гуся...
Жінка зразу в сльози.
Підняла тривогу.
Погукали телефоном
Швидку допомогу.
Повели Демида
Хлопці-санітари,
Один сірий, другий білий –
Гусакам до пари.
-Билі у бабусі
Два весьолих гуся...
Бодай вони поздыхали,
А з ними й бабуся (1, с.296).*

Традиційно виділяються три основні способи індивідуального мовотворення: 1) використання афіксальних засобів, притаманних певній мові; 2) семантичне переосмислення вже наявних у мові слів або морфем; 3) актуалізація іншомовних елементів, а також елементів нелітературного просторіччя, територіальних діалектів, професійних і соціальних жаргонів тощо. Слушним видається висновок О.Земської (Земская 1992) про те, що існують деякі специфічні способи і прийоми, які виявляють активність у мовотворчості багатьох письменників: контамінація, вивільнення афіксів або інших частин слова, побудова слів із вигаданими коренями, каламбурні

«ігри» зі словом, утворення okazіоналізмів за зразком одного із сегментів непохідного слова.

О. Земська визначає аналогію як «той двигун, який породжує всі види нових слів. Без аналогії не народжується жодне узуальне і жодне okazіональне слово» [Земская 1992, с. 182]. Завдяки аналогії здійснюється «прочитання» будь-яких okazіоналізмів, у тому числі й у досліджуваних нами контекстах.

Своєрідність мовленнєвих новотворів передбачає різні аспекти їх дослідження: естетико-художній, функційний, семантичний, словотвірний, соціолінгвістичний тощо. Якщо в національній мові нове слово насамперед покликане виконувати номінативну функцію, то в художньому стилі воно вже само по собі експресема – навмисно створений виражальний засіб. Незважаючи на це загальне призначення, конкретні стилістичні функції відзначаються різноманітністю, ситуативною і психологічною вмотивованістю.

Актуальність теми роботи визначається сучасною тенденцією української літературної мови до її «орозмовлювання», потребою теоретичного осмислення явищ активізації розмовних та публіцистичних елементів у мові сучасної літератури, а особливо гумористичної.

Мета дослідження полягає у виявленні тенденцій індивідуального словотворення Павла Глазового, у здійсненні структурно-семантичного аналізу індивідуально-авторських новотворів та обґрунтуванні їх стилістичних функцій у художньому тексті.

Для досягнення поставленої мети в роботі розв'язано такі **завдання**:

- 1) обґрунтовано теоретичні засади дослідження okazіональної лексики в ідіостилі письменника;
- 2) проаналізовано частиномовну співвіднесеність okazіоналізмів;
- 3) простежено механізми аналогії та кореляції в індивідуальному словотворенні письменника;
- 4) встановлено ступені експресивності новотворів;

5) простежено зв'язки актуалізованої внутрішньої форми okazіоналізмів із художнім текстом;

6) виявлено модифіковані фразеологізми літературного та фольклорного походження;

7) визначено стилістичні функції okazіоналізмів як елементів системи виражально-зображальних засобів мови в художній прозі Павла Глазового.

Об'єкт дослідження – семантика, структура і стилістичні функції індивідуально-авторських утворень.

Предмет аналізу – новотвори, вживані в художніх текстах Павла Глазового.

Методи дослідження. У роботі використано структурно-семантичний підхід до аналізу новотворів та метод виявлення внутрішньої форми слова. Встановлення співвідношення okazіоналізмів з іншими словами у структурі тексту, зіставлення та порівняння їх з узуальними лексемами здійснюється на основі лінгвостилістичного аналізу.

Оскільки індивідуальне словотворення письменника відбиває часовий зріз художньої мови, в роботі застосовуються елементи культурно-історичної інтерпретації.

Елементи наукової новизни дослідження зумовлені застосуванням комплексного підходу до аналізу індивідуального словотворення П.Глазового; визначенням структурно-семантичних типів та стилістичних функцій okazіоналізмів; пропонуваннями критеріїв визначення ступенів експресивності okazіональних новотворів.

Основними джерелами фактичного матеріалу стали тексти збірок Сміхологія: Вибране. Київ: Видавництво «Діокор», 2005. 524с. та Архетипи: [Гумор. Сатира]. Київ: МАУП, 2003. 234с.

Значення роботи полягає в поглибленому вивченні індивідуально-авторських неологізмів, які ґрунтуються на активізації моделей загальнонародної мови; в розвитку теорії okazіонального словотворення, зокрема в обґрунтуванні понять потенційних слів, okazіоналізмів,

оказіоналізмів-ремінісценцій, семантичних оказіоналізмів та складних слів-оказіоналізмів.

Практичне значення дослідження ґрунтується на можливостях його використання у викладанні навчальних курсів «Сучасна українська літературна мова» (розділи «Лексикологія» і «Словотвір», «Стилістика української мови»), «Культура мови», «Лінгвістичний аналіз тексту». Результати дослідження можуть бути використані при створенні словника мови Павла Глазового.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати роботи обговорювались на засіданні кафедри української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (листопад 2021).

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури.

ВИСНОВКИ

Теоретичне опрацювання значної кількості наукової літератури, дотичної до проблеми експресивно-оцінної семантики мовних одиниць у гумористичному дискурсі, дає підстави розглядати лінгвістичну категорію експресії в системі стилістичних, конотаційних відношень через її кореляцію з поняттям модальності. Експресія як здатність підсилювати виразність, як процес інтенсифікації почуттів і настроїв мовця за допомогою спеціальних засобів, що створюють додаткові смисли, є базовим поняттям, яке дозволяє аналізувати гумористичний дискурс.

Модальність як функційно-семантична мовна категорія, що співвідноситься з експресивно-емоційною або раціонально-виваженою оцінкою висловлювання, еквівалентна суб'єктивній кваліфікації повідомлення, оскільки доповнює між мовцем, слухачем, змістом висловлювання та дійсністю інтелектуальну інформацію конотативними смислами, слугуючи у такий спосіб засобом творення гумористичного ефекту.

Концептуальною базою гумористичного дискурсу є категорія комічного, в основу організації якої на лінгвістичному рівні покладено експресивізацію, інтенсифікацію висловлювання, породжену мовними засобами, вжитими в гумористичному тексті часто з порушенням загальноприйнятих лінгвістичних стандартів. Гумористичний дискурс реалізується, з одного боку, через такі лінгвістичні категорії, як експресія, експресивність, оцінність, емоційність, модальність та інші, що становлять його конотативне тло; з іншого боку, людська організація національно актуалізованого тексту розрахована на сміхову реакцію. Тобто він сприймається як інтерактивний процес, як синтез мови, мовлення, ментального світобачення і самоусвідомлення в цьому світі людини.

Гумористичному дискурсу притаманні динамічність, відкритість, спонтанність, широка тематична і жанрова різноманітність, він виконує

емоційно-експресивну, модально-оцінну функції, реалізується на загальнокультурному тлі, орієнтований на конкретного адресата, має широкий спектр власне мовних ознак і створює комічний ефект. Синергетичний підхід до вивчення гумористичного дискурсу як міждисциплінарного об'єкта передбачає зворотній зв'язок і є закодованим смислом об'єднання раціонального з емоційним.

Гумор – категорія часова, тому об'єктом оцінки в гумористичних текстах найчастіше стають актуальні, злободенні явища. Однак у конкретному прояві український гумор переважно національний, визначається специфічними рисами ментальності, соціальним і політичним устроєм, історичним розвитком країни, культурними традиціями. Тому в ореол комічного залучають певні поняття, пов'язані з національною вдачею, психологією народу, ментальними ознаками, тобто джерелом комічного стають концепти, що не мають часового виміру і належать до вічних тем. Зазвичай комічне реалізується у специфічних коротких текстових формах, що дає змогу в стислому вигляді за допомогою певних мовностилістичних засобів створити колоритний дискурс, розрахований на сміхову реакцію. Досліджені нами сучасні міні-тексти як проєктанти сміхової реакції на комічну ситуацію будуються у формі комунікативної гри, яка, будучи синергетичним продуктом, реалізується на мовно-семантичному рівні.

Вдалих добір специфічних мовних засобів у текстах малих форм слугує створенню інтерактивного, соціолінгвального гумористичного дискурсу. Він відображає притаманні українському народові ментальні ознаки й цілком природньо вкладається в поняття «українськість», що вживається як характеристика окремого народу, який своє критичне світосприйняття реалізує не тільки через систему взаємозв'язків із природою, людьми, суспільством, але й, насамперед, через свою мову. Лексико-стилістична організація гумористичного дискурсу, як і все комічне, базується на протиставленні, протиріччі, розбіжності, полярності –

тобто на принципі контрастності. У гумористичному дискурсі для семантико-стилістичної організації тексту використовують семантичні, логіко-семантичні та структурно-семантичні контрасти, які за рахунок відхилення від норми роблять мовлення емоційно виразним, ефективним. Своєрідна стилістична функція контрасту передбачає використання мовних елементів різних рівнів, що виходить за межі стилістичного прийому і наближається до системи засобів контекстуального вияву гумору. Гумористичний дискурс презентує практично всю систему експресивних засобів у тому об'ємі, в якому вона зазвичай присутня у тлумаченні категорії експресивності. Комплексний аналіз експресивних одиниць різних мовних рівнів дозволив виокремити основні прийоми, що організовують текст або окремі фрагменти гумористичного дискурсу та забезпечують його змістовно-функційну єдність.

Серед мовних одиниць, що функціують у гумористичних міні-текстах із метою експресивізації висловлювання, підсилення гумористичного впливу чи створення комічного за рахунок суто лінгвістичних чинників, особливо актуалізуються багатозначні слова.

До найуживаніших прийомів використання полісемантичних структур належать зіткнення, перерозподіл значень багатозначної лексеми, зміни в її семантичній структурі або акцентуалізація одного з лексико-семантичних варіантів, розщеплення полісемії тощо. Особлива емоційність властива метонімічним і метафоричним перенесенням, семантична структура яких містить компоненти оцінного характеру, що відображають ментальні уявлення й асоціації. Полісемантичні слова у складі гумористичного дискурсу набувають конотативного звучання, роблять його жвавим, образним, емоційно насиченим.

Здійснений у дослідженні структурно-семантичний і лінгвостилістичний аналіз індивідуально-авторських утворень дає підстави для формулювання загальних та індивідуальних тенденцій мовотворення у творах Павла Глазового.

Загальні тенденції:

1. Більша частина словотвірних okazіоналізмів Павла Глазового хоч і відходять від системності словотворних законів і суперечать статичним кодифікованим нормам, завжди мають аналогічне підґрунтя, проєкціюються на словотвірні моделі, активно представлені у мовній свідомості носіїв української мови.

2. Найбільш дериватогенною частиною мови в сфері okazіонального словотворення є іменник. Це передусім потенційні іменникові утворення, які є результатом індивідуальних пошуків експресивного, але, на відміну від okazіоналізмів, часто мають, крім художньо-естетичної вартісності, ще й комунікативну доцільність.

3. В індивідуальному словотворенні П.Глазового виразно виявляють свої стилістичні властивості ті словотворчі засоби, в яких експресивність зумовлена включенням деяких розмовних елементів, зокрема лексико-семантичних суфіксів і префіксів (формальних показників розмовності), а також словотвірних типів “як схем побудови слів”, за якими утворюються словотвірні мовні одиниці з відтінком розмовності: А голосок тонісінький – калаваратура /1, С. 400/.

4. Створення okazіоналізмів базується на внутрішній формі слова. Асоціативно-образний потенціал внутрішньої форми слова “прогнозує” утворення унікальних, експресивних, семантично нелімітованих, збагачених новим змістом слів.

5. Okazіоналізми вступають у формально-змістові відношення з іншими словами контексту, внаслідок чого з’являються додаткові конотації, інтенсифікації позначуваного:

«Старий, старий», - дражнить мати. –

Що за речі глупі.

Ти що його – збираєшся

Варити у супі? /2, С.178/.

6. Продовжучи традиції Івана Котляревського, Тараса Шевченка, Миколи Гоголя, Павло Глазовий широко використовує okazіональні іменники-демінутиви з пейоративним оцінним забарвленням, які виступають у його творах як засіб іронії, фамільярності: хитра лотерейка /1, С.331/.

Специфічні ознаки:

1. Оказіоналізми Загребельного в семантичній структурі тексту нерідко виконують особливу функцію семантичного згущення, компресії, що полягає у здатності okazіонального деривата виражати семантику, співмірну зі значенням ряду лексем: Гарну книжечку нову Читають хлоп'ята. – що це значить романтизм? – Питають у тата. – О знайшли про що питать! – блимнув той спідлоба. – Це коли кістки болять. Є така хвороба... /1, С.26/.

2. Книжність мовомислення, аналітичність художнього бачення П.Глазового виявляється в структурі okazіоналізмів-дієприкметників (непочатий,); іменників, утворених морфологічним способом, у яких афікси, як правило, книжного походження (страждалець); в “українізації” слів іншомовного походження (-Піду на базар.Орезервуар! /1, С.234/); у трансформації слів і висловів літературної мови, в okazіональному переосмисленні ремінісценцій: /Не той тепер Миргород... переосмислюється у П. Глазового Не ті тепер пішли мами, Не ті тепер Гриці. Не так легко тепер дітям істать до спідниці... /1, С.34/..

3. Зафіксована у досліджуваних текстах значна кількість okazіональних відіменникових префіксально-суфіксальних дієслів пов'язана з тим, що для письменника не існує ніяких семантичних обмежень у доборі тих іменникових основ, від яких можуть утворюватися дієслівні форми. Для Павла Глазового кожна річ, абстрактне поняття, назва особи, тварини може стати ознакою дії, активної чи пасивної: накарлякав тощо.

4. В індивідуальному словотворенні письменника високою стилістичною активністю позначені такі суфікси розмовно-стилістичного потенціалу, як -иц- (начальниці), -як- (шановні брехуняки), -ин- (сміховина); відприслівникові дієслова з суфіксом -к- (тишкати, нишкати);

прикметникові утворення з лексико-семантичними суфіксами -уват-, -ист- (дурнуватий), які виражають неповну міру вияву ознаки.

5. Вибір типів і моделей, на основі яких утворюються okazіоналізми, пов'язаний передусім з ідейно-художнім задумом письменника і з жанровою специфікою його творів. Так, у творах сатиричного спрямування продуктивним способом словотворення (на відміну від загальнонародної мови) є контамінація, актуалізуються також “каламбурні ігри” зі словом, що в цілому складає досить великий відсоток у мовотворенні П. Глазового.

Стережіться адвокатів –

Брехунів і торбохватів /1, С.419/.

6. Розвинена в художньому мовленні Павла Глазового система основокладання та словоскладання спрямована на використання естетично містких, інформаційно-навантажених лексем і сприяє урізноманітненню форм, способів освоєння мовного матеріалу, особливо фольклорного та фразеологічного. Сильним виявом експресивності позначені складні так звані “тропеїчні okazіоналізми”, оскільки вони реалізують поетичний задум, для вираження якого традиційно використовуються тропи з узуальним лексичним наповненням. У творах письменника okazіональні метафоричні і не ускладнені метафоричною двоплановістю значення порівняння втілюються в складних утвореннях, семантика основ яких сприяє уособленню предметів (русотяпка), а індивідуально-авторські епітети підпорядковуються стилістичним настановам гіперболізації, а також реалізації експресії в різних видах метонімічних перенесень найменувань тощо. Отже, тропеїчні okazіоналізми Глазового здебільшого є поліфункціональними.

7. З особливостями функціонування складних слів у мовотворчості Павла Глазового пов'язані процеси структурно-семантичних трансформацій фразеологізмів. Звернення письменника до індивідуально-авторських перетворень фразеологізмів є поширеним стилістичним прийомом, що зводиться до якісних (лексичної заміни словами вільного вживання) так

кількісних (розширення або звуження меж фразеологізму, представлені поширенням, розгорнутою метафорою, фразеологічним натяком та контамінацією) змін їх структури, що позначається і на семантиці фразеологічних зворотів. Так, трансформація фразеологізму «дерти три шкури» і «дерти з кози шкуру» перетворилась у Глазового у гуморесці «Коза у мішку» у варіант «дерти три шкури з однієї кози».

8. Оказіоналізмам сатирика притаманне інтегральне входження в текст, коли одна і та ж словотвірна модель служить основою для побудови цілого ряду оказіоналізмів, так що сама модель наділяється специфічною семантикою, здебільшого негативною (хто мадами, хто мамзелі, хто просто панянки). Ці оказіоналізми дуже рідко співвідносяться з центральною темою твору, їх функція інша: створити емоційно-експресивне сатиричне тло, дати негативну оцінку описуваних явищ, подій, характерів.

Фразеологізми становлять найпоширенішу групу мовних одиниць, покликаних створити образне уявлення про явища навколишньої дійсності й дати їм емоційно-експресивну характеристику, що досягається переважно трансформацією їхнього складу. Вони є невід'ємною частиною більшості гумористичних текстів, бо за своєю природою мають експресивно-оцінну модальність і створені на ментальному ґрунті. Використання фразеологізмів у гумористичних текстах має чітко визначене функційне призначення: реалізацію номінативних можливостей ФО на позначення конотативного денотата і використання різних видів трансформацій фразеологічних одиниць для досягнення різноманітних експресивних гумористичних ефектів.

Кваліфіковані за семантичними, структурними, структурно-семантичними, індивідуально-авторськими та синтаксичними функційними ознаками трансформації фразеологізмів є екстралінгвальним і контекстуальним явищем.

Найбільш поширені модифікаційні перетворення ґрунтуються на мовній грі, побудованій шляхом ситуативної актуалізації прямого значення

компонентів ФО, що посилює сприйняття ментально засвоєного фразеологічного значення. Такі зміни апелюють до активізації асоціативних зусиль читача/слухача і служать засобом створення гумористичного ефекту. Фразеологічні каламбури, контамінаційні варіювання, оказіональні зіткнення ФО, їх етимологізація, побудована на семантичних маніпуляціях, контрастне використання фразеологізмів тощо – це ті найуживаніші прийоми, які надають висловлюванням афористичного відтінку, інтенсифікують виразність, підвищують емоційність дискурсу, роблять його рухливим, динамічним, експресивно насиченим, оригінальним, активізують інтелектуальне сприйняття гумористичної ситуації.

Словотвір виступає своєрідним «двигуном» для гумористичного дискурсу, маючи стилістичне навантаження.

Словотвірні засоби використовують у гумористичному дискурсі і як самостійний будівельний матеріал комічного, і як інтенсифікувальний чинник.

Афіксальне словотворення є найпродуктивнішим типом експресивізації висловлювання. Для цього гумористичний дискурс активно оперує лексемами із суфіксами суб'єктивної оцінки, що створює різні відтінки висловлювання – жартівливий, іронічний та інколи глузливий.

Суфіксація оказіональних композитів та підсилення демінутивів експресивно маркованими словами сприяє вираженню іронічної оцінки.

Утворення ланцюжка афіксальних лексем, поєднання слів із суфіксами меліоративних і пейоративних значень, використання афіксів зі зниженим значенням – ці прийоми вживають для посилення емоційно-експресивного звучання. Словотвірна афіксація є матеріалом для утворення спеціальних семантично-стилістичних засобів: тавтології, оксиморона, іронічної антитези, градації, різних видів повтору, народної етимології тощо.

Основоскладання, словоскладання та абрєвіацію вживають рідше. Вони є засобом утворення авторських окаяоналізмів, народної етимології, юкстапозитів з емоційно-оцінною конотацією.

Узагальнюючи сказане про семантичне й структурне розмаїття окаяоналізмів П. Глазового, схиляємося до думки дослідників про те, що “вражають і запам’ятовуються з книги, як свіжі, лише ті слова, що вимагають зусилля думки, як знак незнайомого” [Ларин 1974: 30]. Таке судження виправдовує доцільність новотворів, у тому числі й окаяоналізмів (звичайно, за умови, якщо вони є стилістично і естетично вмотивованими). Це можуть бути не лише словотвірні, а й семантичні та тропеїчні окаяоналізми, які були лише частково розглянуті в нашому дослідженні, а тому можуть стати предметом подальших наукових пошуків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. Москва: Языки русской культуры, 1999. 896 с.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. Москва: Советская энциклопедия, 1966. 608с
3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : ВЦ «Академія», 2004. 344 с.
4. Белей Л.О. Українська літературно-художня антропонімія кінця XVIII – XX ст.: Автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.01. / Ужгородський держ. ун-т. Ужгород, 1997. 48 с.
5. Беляев О.М. Сучасний урок української мови. Навчально-методичний посібник. Київ: Радянська школа, 1981. 176 с.
6. Білоноженко В.М., Гнатюк І.С. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. Київ: Наук. думка, 1989. 154 с.
7. Бледних Т. Ю. Історичний дискурс Валерія Шевчука – повістяра і романіста : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.01.01. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2003. 20 с.
8. Блинова І.А. Різномасштабність вивчення іронії: від античності до сучасності. Науковий вісник ДППУ імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки». №9, 2018. С. 24 – 27.
9. Бойко Н. Т. Українська історична проза другої половини XIX ст. (історичні джерела та художній дискурс) : автореф. дис ...канд. філол. наук : 10.01.01. НАН України; Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. К., 2002. 20 с.
10. Булаховський Л.А. Нариси з загального мовознавства. Київ: Рад. школа, 1955. 248 с.
11. Васильев Л.М. Современная лингвистическая семантика. Москва: Высш. шк., 1990. 174 с.

12. Ващенко В.С. Стилiстичнi явища в українськiй мовi. Харкiв: Вид-во Харкiвського ордена трудового червоного прапора держ. ун-ту iм.М.Горького, 1958. 228 с.

13. Виноградова В.Н. Стилистический аспект русского словообразования. Москва: Наука, 1984. 183 с.

14. Винокур Г.О. О языке художественной литературы: учебн. пособие для филол. спец. Вузов. Москва: Высш. шк., 1991. 448 с.

15. Вишня Остап. Твори : В 4 т. Киiв : Днiпро, 1988. Т. 1 : Усмiшки, фейлетони, гуморески, 1919,1925. 526 с. ; Т. 2 : Усмiшки, фейлетони, гуморески, 1925 – 1933. 461 с. ; Т. 3 : Усмiшки, фейлетони, гуморески, 1944 – 1956. 398 с. ; Т. 4 : Усмiшки, фейлетони, гуморески, 1951 – 1956; 3 неопублiкованого: 1934 – 1943: Чиб'ю; Матерiали к истории Ухтинской экспедиции, 1934 год; 3 листування. «Думи мої, думи мої» (Щоденникові записи). 606 с.

16. Вокальчук Г.М. Оказiональна номiнацiя осiб в українськiй поезiї 20 – 30 рокiв ХХ столiття. Автореф. дис. ... канд. фiлол. наук: 10.02.02 / Киiв. держ. пед. iн-т iм. О.М.Горького. Киiв, 1991. 23 с.

17. Волкогон Н. Л. Испаномовний рекламний дискурс i його вiдтворення українською мовою : автореф. дис. ...канд. фiлол. наук : 10.02.16 Киiв. нац. ун-т iм. Т. Г. Шевченка. Киiв, 2002. 19 с.

18. Гак В.Г. Семантическая структура слова как компонент семантической структуры высказывания. *Семантическая структура слова*. Москва: Наука, 1971. С. 78-96.

19. Гак В.Г. О современной французской неологии. *Новые слова и словари новых слов*. Отв. ред. Н.З.Котелова. Ленинград: Наука, 1978. С. 37-117.

20. Герман В.В. Iндивiдуально-авторськi неологiзми (оказiоналiзми) в сучаснiй поезiї (60-90-i роки). Автореф. дис. ... канд. фiлол. наук: 10.02.01. Киiв, 1999. 22 с.

21. Городенська К.Г., Кравченко М.В. Словотвірна структура слова (відіменні деривати). Київ: Наукова думка, 1981. 199 с.
22. Гречанюк Ю., Рихло П. Гумор. *Лексикон загального та порівняльного літературознавства*. Кер. проекту Анатолій Волков. Чернівці: Золоті литаври, 2001. 636 с. (С. 130 – 132).
23. Григорьев В.П. Будетлянин. Москва: Языки русской культуры, 2000. 812 с.
24. Гумбольдт В. фон. Об изучении языков, или план систематической энциклопедии всех языков. *Язык и философия культуры*. – М. : Прогресс, 1985. – 440 с.
25. Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация. Москва : Прогресс, 1989. 310 с.
26. Дідківська Л.П., Родніна Л.О. Словотвір. Синонімія. Стилїстика. Київ: Наук. думка, 1982. 172 с.
27. Долинин К.А. Стилїстика французского языка. Ленинград: Просвещение, 1978. 120 с.
28. Драч Є. До проблеми мовної експресії. *Збірник наук. праць*. Вип.2. Вінниця: ВДПО, 2000. С.194-197.
29. Едличка А. О пражской теории литературного языка. *Пражский лингвистический кружок*. Москва: Прогресс, 1967. С. 544 – 556.
30. Ельмслев Л. Пролегомены к теории языка. *Новое в лингвистике*. Вып. 1. Москва: Изд-во иностр. лит., 1960. С. 264 – 389.
31. Єрмоленко С.Я. Культура мови і час. *Культура української мови*: За ред. В.М.Русанівського. Київ: Либідь, 1990. С. 8 – 17.
32. Єрмоленко С.Я. Творчість Олеся Гончара і мовно-естетична культура сучасника. *Дивослово*. 1998. № 7. С. 11-13.
33. Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності: Стилїстика та культура мови. Київ: Довіра, 1999. 413 с.
34. Єрмоленко С.Я. Літературна норма в часовому і просторовому вимірі. *Культура слова*. Вип. 57 – 58. Київ: Наук. думка, 2001. С. 3 – 9.

35. Єрмоленко С.Я. Сучасні проблеми дослідження літературної мови. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. Зб. наук. праць. Вип.IV. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. 161с.

36. Євграфова А. О., Киба В.В. Феномен українськості у малих фольклорних формах. *Філологічні трактати*. Науковий журнал. Суми : Сумський державний університет, 2011. Т. 3. No 1. С. 5 – 10.

37. Загнітко А. Естетичне навантаження okazіоналізмів у поезії В.Стуса. *Лінгвістичні студії*: Зб. наук. праць. Вип. 8. Донецьк: ДонНУ, 2001. С. 208-216.

38. Земская Е.А. Словообразование как деятельность. Москва: Наука, 1992. 209 с.

39. Ковалик І.І. Дериватологія (словотвір) як самостійна лінгвістична дисципліна та її місце у системі наук про мову. *Словотвір сучасної української літературної мови*. Київ, 1979.181 с.

40. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови. Київ: Вища шк., 1978. 376 с.

41. Колесник Г.М. У творчій майстерні О.Гончара. *Культура слова*. 1977. Вип. 12. С. 20-29.

42. Коць Т.А. Функціонування лексичних варіантів у засобах масової інформації. *Мовознавство*. 1997. № 6. С. 55 – 59.

43. Кочерган М.П. Лексична сполучуваність і лексико-семантичне поле (на матеріалі темпоральних іменників східнослов'янських мов). *Мовознавство*. 1980. №6. С.26 – 34.

44. Курс історії української літературної мови (радянський період). За ред. І.К.Білодіда. Київ: Вид-во АН УРСР, 1961. Т. 2. 416 с.

45. Лукач С.П. Бесіда на уроках мови: посібник для вчителя. Київ: Рад. школа, 1990. 112 с.

46. Мазурик Д. Поетичні okazіоналізми: традиція і сучасність. Вип.55-56. Київ, 2000. С.45-51.

47. Мазурик Д.В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літературної мови (90-і роки ХХ ст.): Автореф. дис. ... канд. філол. наук.: 10.02.01 / Львів. держ. ун-т. Львів, 2002. 20 с.
48. Маслова В.А. Филологический анализ поэтического текста. Минск, 1999. 207 с.
49. Матезиус В. Язык и стиль. *Пражский лингвистический кружок.* – М.: Прогресс, 1967. – С.444 – 523.
50. Мацько Л. Українська мова в кінці ХХ ст. (Зміни в лексиці). *Дивослово.* 2000. № 4. С. 15 – 20.
51. Методика вивчення української мови в школі: А.М. Беляєв, В.Я. Мельничайко, М.І. Пентилюк та інші: Посібник для вчителів. Київ: Рад. школа, 1987. 246 с.
52. Пилинський М.М. Мовна норма і стиль. Київ: Наук. думка, 1976. 288 с.
53. Плотников Б.О. Внутрішня форма мовних одиниць і їх зміст. *Мовознавство.* 1988. №5. С.8 – 16.
54. Плутарх. Порівняльні життєписи. Київ: Дніпро, 1991. 440 с.
55. Пономаренко Е. В. Лингвосинергетика и проблемы функционального анализа дискурса. *Мова і культура* : Наукові видання. Видавничий дім Дмитра Бураго. К., 2005. Випуск 8. Т. I. – С. 108 – 115.
56. Потебня А.А. Эстетика и поэтика. Москва: Искусство, 1976. 616 с.
57. Потебня А.А. Полное собрание трудов: Мысль и язык. Москва: Лабиринт, 1999. 300 с.
58. Поэтика публицистики: под. ред. Г.Л.Солганика. Москва: Изд-во Москов. ун-та, 1999. 160 с.
59. Ревзина О.Г. Поэтика окказионального слова. *Язык как творчество*: Сборник научных трудов. Москва: ИРЯ им. В.В.Виноградова, 1996. С.303 – 318.

60. Русанівський В.М. Структура лексичної і граматичної семантики. Київ: Наук. думка, 1988. 236 с.
61. Русанівський В.М., Єрмоленко С.Я. Життя слова. Київ: Вища шк., 1978. 191с.
62. Святчик Е.В. Функционирование экспрессивных высказываний в газетной коммуникации. *Функциональная лингвистика*. Язык. Культура. Общество. Ялта, 9-14 октября 2000. Симферополь, 2000. С. 315-318.
63. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальний феномен сучасного комунікативного простору (методологічний, прагматико-семантичний і жанрово-лінгвістичний аспекти : на матеріалі політичного різновиду українського масово-інформаційного дискурсу) : автореф. дис. ...д-ра філол. наук : 10.01.08. Київ. нац. ун-т ім. Т.Г. Шевченка. Інститут журналістики. Київ, 2003. 32 с.
64. Словник іншомовних слів. Київ: Наукова думка, 2000. 680 с.
65. Сологуб Н.М. Мовний світ Олесея Гончара. АН України. Ін-т Мовознавства ім. О.О.Потебні; Відп. ред. Русанівський В.М. Київ: Наук. думка, 1991. 140 с.
66. Стефурак Р. Внутрішня форма слова – конститутивний елемент семантики okazіоналізму. Південний архів. Філологічні науки: Зб. наук. праць. –Вип.ХІV Херсон: Айлант, 2012. С.245 – 248.
67. Стишов О.А. Семантична деривація. «Наукові записки» Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М.Коцюбинського. Зб. наук. праць. Серія: Філологія. 2000. Вип. 2. Вінниця: ВДПУ. С 60 – 66.
68. Тараненко О.О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови. *Мовознавство*. 2002. №4 – 5. С.33 – 39.
69. Тараненко О.О. Полісемічний паралелізм і явище семантичної аналогії. Київ: Наук. думка, 1980. 116 с.
70. Ткаченко Н.С., Ходосов О.К. Іван Котляревський у школі. Київ: Вид – во Рад. школа, 1977. 192 с.

71. Флоренский П.А. Антиномия языка. *Вопросы языкознания*. Москва: Наука, 1988. №6. С103 – 113.

72. Хайдер Т. В. Сатиричний дискурс польського літературно-мистецького кабаре (на матеріалі текстів Т. Боя-Желенського, Ю. Тувіма та К. І. Галчинського) : автореф. дис ...канд.філол. наук : 10.01.03. Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 2004. 20 с.

73. Храмова В. До проблеми української ментальності. *Українська душа*. Київ : МП «Фенікс», 1992. С. 3 – 35.

74. Хижняк Л.Г. Эстетическое использование внутренней формы слова и фразеологизма.: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Саратов, 1975. 22 с.

75. Чабаненко В.А. Стилїстика експресивних засобів української мови. Запоріжжя: ЗДУ, 1993. 215 с.

76. Черторижская Т.К. Взаимодействие русской и украинской лексики в русских произведениях Т.Г.Шевченко. Ин-т языковедения им. А.А.Потебни. Київ: Наук. думка, 1981. 256 с.

77. Шевченко Л.Ю., Різун В.В., Лисенко Ю.В. Сучасна українська мова. Довідник. 2-е вид., випр. і доп. Київ: Либідь, 1996. 320 с.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов: 2-е изд., стереотип. Москва: Сов. энцикл., 1969. 607 с.

2. Культура української мови: Довідник: С.Я. Єрмоленко, Н.Я.Дзюбишина-Мельник, К.В.Ленець та ін.; За ред. В.М.Русанівського. Київ: Либідь, 1990. 304 с.

3. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва: Сов. энциклопедия, 1990. 683 с.

4. Литературный энциклопедический словарь. Москва: Сов. энциклопедия, 1987. 752 с.

5. Словарь української мови: упор. З додав. власн. матеріалів Б. Грінченка: в 4-х томах. Київ: Вид-во Академії наук УРСР, 1958.
6. Словник української мови в 11-ти томах. Київ: Наук. думка, 1970 – 1980.
7. Українська мова: Енциклопедія. Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. та ін.. Київ: Українська енциклопедія, 2000. 752 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Глазовий П.П. Сміхологія. Вибране. Київ: Діокор, 2003. 526с.
2. Глазовий П.П. Архетипи: [Гумор. Сатира]. Київ: МАУП, 2003. 234с.